

В. М. Пивоваров,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків

КОМПЕТЕНТІСНИ КОМУНІКАЦІЙНІ ВИМОГИ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАМКИ КВАЛІФІКАЦІЙ ТА МОВЛЕННЄВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»

У статті розглядаються питання компетентнісного підходу як основи модернізації вищої освіти. Зазначається, що вимоги до встановлених рівнів кваліфікації використовують органи влади; установи, організації, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудова відносин; навчальні заклади; роботодавці; інші юридичні й фізичні особи з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування та розвитку кваліфікації.

Викладено думки респондентів стосовно вичерпності вимог до комунікації Національної рамки кваліфікацій стосовно підготовки докторів філософії, а також мовного аспекту та мовленнєвого регулювання вищої освіти.

Ключові слова: Національна рамка кваліфікацій, лексичний аспект мовлення, знання, уміння, комунікаційні вимоги, компетентнісний підхід.

В статье рассматриваются вопросы компетентностного подхода как основы модернизации высшего образования. Отмечается, что требования к установленным уровням квалификации используют органы власти; учреждения, организации, реализующие государственную политику в сфере образования, занятости и социально-трудова отношений; учебные заведения; работодатели; другие юридические и физические лица с целью разработки, идентификации, соотношения, признание, планирования и развития квалификации.

Изложены мнения респондентов по исчерпанности требований к коммуникации Национальной рамки квалификации по подготовке докторов философии, а также языкового аспекта и речевого регулирования высшего образования.

Ключевые слова: Национальная рамка квалификации, лексический аспект речи, знания, умения, коммуникационные требования, компетентностный подход.

The article deals with the competency approach as a basis modernization of higher education. Competence interpreted as knowledge, awareness, authority, ability of the individual to perceive and respond to social needs, set of values, attitudes, knowledge and skills.

The transition to a competency based approach conditioned by the introduction of European standards and principles of quality assurance with the requirements of the labor market to the competencies of experts; ensure harmonization of legislation in the field of higher education and social and labor relations; promotion of national and international recognition of qualifications acquired in Ukraine; establishing effective interaction of education services sphere and labor markets.

It is noted that the requirements for the qualification levels are used by the authorities; institutions, organizations that implement public policies in the education sector, sphere of employment and social and labor relations; educational institutions; employers; other individuals and businesses to elaborate, identify, match, recognize, plan and develop the qualifications. The Educational qualification levels correspond to levels of the National Qualifications Framework. A special feature is the qualification requirements for training of specialists and masters in 7 level of qualification that is not positive motivation for students for obtaining a Master's degree. Other countries had faced with this problem before.

A survey identified the opinion of respondents regarding communication requirements of The National Qualifications Framework concerning training of PhD. Established that requirements for the degree of obtained competencies for 8 level should be greater, including the study of foreign languages and participation in the international conferences and acquiring of practical skills for working with documents as this will increase the level of knowledge exchange and research opportunities. It is appropriate to promote additional requirements on strengthening and improving the possession of native and foreign languages to the 8 level. Formulating the requirements for necessary level of competencies during the preparation of PhD is not enough to mention language aspect and communicative regulation of higher education.

Keywords: The National Qualifications Framework, lexical aspect of broadcasting, knowledge, skills, communication requirements, competency approach.

В умовах постійних перетворень незмінним залишається питання підготовки фахівців-професіоналів, високоосвічених і конкурентоспроможних спеціалістів. Наявність культурної еліти суспільства є основою у розв'язанні головних питань поступального розвитку суспільства, зміцнення законності та побудови правової держави. Цим пояснюється пильна увага до здобуття освіти, зокрема вищої, яка виступає з'єднувальним ланцюгом у цьому складному і непростому процесі.

Вимоги до вищої освіти передусім стосуються компетентності, які покликані кардинально змінити підготовку спеціалістів будь-якої сфери виробництва. Під компетентністю, окрім загального визначення як «поінформованість, обізнаність, авторитетність» [9, с. 282], розуміють спроможність особистості сприймати і реагувати на соціальні потреби, комплекс цінностей, ставлень, знань, умінь і навичок [1].

Саме перехід на компетентнісний підхід є відмінною якістю ухваленого нового Закону України «Про вищу освіту». В основу вимог до змін у сфері вищої освіти покладені виклики ХХІ століття, пов'язані з такими проблемами, як фізичне виживання та обмеження соціальної мобільності. Відбуваються суттєві зміни у вищій школі, які стосуються формування економіки знань, трансферу технологій, підвищення ролі вищої освіти пропорційно можливості вирішення життєвих проблем [7].

Актуальність питання посилена ухваленням Національної рамки кваліфікацій (Постанова КМУ № 1341 від 23.11.2011) [1], новою редакцією Закону України «Про вищу освіту» (№ 1556-УІІ від 01.07.2014 р.) [8] та Ратифікацією Угоди про асоціацію з ЄС (16 вересня 2014 р.) [9].

Передумовами запровадження вимог Національної рамки кваліфікацій були Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005 р.), Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (2008 р.).

У Європейській рамці кваліфікацій, яка має вісім рівнів, враховують перелік компетентностей, з-поміж яких виділяють знання; уміння; особистісні та професійні компетенції (повноваження); самостійність і відповідальність; уміння вчитися; комунікативні та соціальні; професійні.

Національна рамка кваліфікацій України – це системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів, які узгоджені з рівнями вищої освіти відповідно до нової редакції Закону України «Про вищу освіту» [7].

Мета переходу на компетентнісний підхід – це введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців; забезпечення гармонізації норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудова відносин; сприяння національному і міжнародному визнанню кваліфікацій, набутих в Україні; налагодження ефективної взаємодії сфери освітніх послуг та ринку праці.

Вимоги до встановлених рівнів кваліфікації використовують органи влади; установи, організації, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин; навчальні заклади; роботодавці; інші юридичні й фізичні особи з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування та розвитку кваліфікацій.

Результатом навчання є досягнуті компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, комунікації, рівень самостійності і відповідальності), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після здобуття вищої освіти.

Національна рамка кваліфікації має 10 рівнів (0-9, особливості України – це наявність нульового рівня – обов'язкової дошкільної освіти), які мають інтегральну компетентність і описані сукупністю компетентностей: знання; уміння (застосування знань); комунікації; автономність та відповідальність.

Враховуючи, що типи кваліфікацій за походженням поділяються на освітні – на основі освітніх стандартів; та професійні – на основі професійних стандартів, отже, виникає можливість узгодження вимог за новим Законом України «Про вищу освіту» до присудження певних видів професійних кваліфікацій освітньою системою, що підвищує потребу в обов'язковому запровадженні компетентнісного підходу у навчанні.

Освітні кваліфікаційні рівні відповідають рівням Національної рамки кваліфікацій. Особливістю є те, що в теперішній час порівняно кваліфікаційні вимоги до підготовки спеціалістів та магістрів за 7 рівнем кваліфікації, що не є позитивним для мотивування студентів для здобуття освіти за магістерськими програмами. З цією проблемою раніше стикалися інші країни. Можливо, відміна у майбутньому підготовки спеціалістів розв'яже цю проблему, але зниження вимог до магістрів за інтегральною компетентністю залишиться. Отже, необхідно більше співпрацювати з роботодавцями щодо визначення спільних позицій для підвищення вимог до освітньої підготовки при під час обіймання посад, які відповідають магістерському рівню підготовки.

Особливістю нового Закону України «Про вищу освіту» є те, що здобуття освіти за рівнем доктора філософії можуть здійснювати тільки магістри, тоді як раніше до аспірантури могли вступати і спеціалісти, отже, це вимагає поглиблення наукової підготовки [2].

Забезпечення компетентнісного підходу є ознакою інноваційної освіти, що має забезпечуватися виконанням двох завдань щодо змін в організації навчального процесу: формування нової особистості викладача та формування навичок у студента до особистісного зростання. У цьому процесі суттєву роль відіграють комунікаційні вимоги до формування компетентностей за Національною рамкою кваліфікацій, у якій визначено, що комунікація – це взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності [8].

Для встановлення рівня обізнаності і розуміння нових положень Закону України «Про вищу освіту» щодо запровадження компетентнісного підходу проведено опитування аспірантів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, яке містило питання щодо пріоритетності компетентностей Національної рамки кваліфікацій: знання, уміння, комунікація, автономність, відповідальність, які найбільш необхідні для фаху юриста.

В опитуванні брали участь 38 осіб, 22 особи чоловічої та 16 жіночої статі.

Середній вік – 22 роки. Респонденти закінчили навчання на одержання рівня «магістр» 2011-2014 роках: 2011 – 1 особа, 2012 – 1 особа, 2013 – 4 особи, 2014- 32 особи, тобто 84% опитаних здобували магістерську освіту в період обговорення та ухвалення нового Закону України «Про вищу освіту».

На питання щодо пріоритетних компетентностей Національної рамки кваліфікації, які, на думку опитаних, є найбільш необхідними для фаху юриста (не більше 2): знання, уміння, комунікації, автономність і відповідальність, відповіді розподілилися так (див. табл. 1). Загалом як найбільш пріоритетні визначені знання, уміння і комунікації.

Таблиця 1
Розподіл відповідей аспірантів щодо пріоритетності базових компетентностей Національної рамки кваліфікацій для фаху юриста

Ознаки порівняння	Знання	Уміння	Комунікації	Автономність	Відповідальність	Загальна кількість опитаних
Стать						
Чоловіки	17	13	7	0	6	22
Жінки	13	4	7	1	7	16
Вік						
21	1	2	1	0	2	3
22	17	9	10	1	8	23
23	8	5	2	0	1	8
24	3	0	1	0	2	3
25	1	1	0	0	0	1
Рік закінчення магістратури						
2011	1	0	0	0	1	1
2012	1	0	0	0	1	1
2013	4	1	2	0	1	4
2014	24	16	12	1	10	32

Як видно з табл. 1, аспіранти майже не надали важливості такій компетентності, як автономність, що свідчить про несприйняття або невідповідність самостійно виконувати завдання, розв'язувати проблеми. Що стосується комунікацій, то аспіранти більше звернули на це увагу. За віком найбільш пріоритетними всі визначили знання та вміння, а втім, у віковій групі – 22 роки відзначається підвищення уваги до комунікацій. Випускники попередніх років майже не звернули уваги на необхідну компетентність як комунікація, між тим, випускники минулого та поточного років (50-40%) виділили її як пріоритетну.

Під час опитування аспіранти були ознайомлені з сутністю вимог VII рівня (магістр) та VIII рівня (доктор філософії) до комунікацій Національної рамки кваліфікації.

На VII рівні до комунікаційної компетентності є дві вимоги: 1) зрозуміле та недвозначне донесення власних висновків, а також знань і пояснень, що їх обгрунтовують, до фахівців – нефаківців, зокрема до осіб, які навчаються; 2) використання іноземних мов у професійній діяльності.

На VIII рівні – одна вимога до комунікацій: 1) спілкування в діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю в певній галузі науки або професійної діяльності.

Під час опитування визначено думку аспірантів щодо вичерпності вимог до комунікації Національної рамки кваліфікацій стосовно підготовки докторів філософії: чи вважаєте Ви вичерпними вимоги до комунікації Національної рамки кваліфікацій стосовно підготовки докторів філософії? 60,6% аспірантів відповіли, що не вважають вичерпними і надали власні коментарі.

Респонденти вважають, що ступінь вимог до 8 рівня має бути більшим, зокрема щодо вивчення іноземних мов і участь у міжнародних конференціях та набуття практичних навичок роботи з документами.

Відзначено, що необхідні знання іноземних мов, оскільки це підвищить рівень обміну знань, а також можливості дослідження. Доречним було б до 8 рівня висунути додаткові вимоги щодо поглиблення та підвищення рівня володіння як національною мовою, так і іноземною.

Це свідчить про те, що при формулюванні вимог до необхідного рівня компетентностей при підготовці докторів філософії не врахований мовний аспект та мовленнєве регулювання вищої освіти.

Враховуючи вимоги нового Закону України «Про вищу освіту» до мови викладання у вищих навчальних закладах (ст. 48), якими визначено, що мовою викладання є державна мова, але з метою створення умов для міжнародної академічної мобільності вищий навчальний заклад має право прийняти рішення про викладання однієї чи кількох дисциплін англійською та/або іншими іноземними мовами, забезпечивши при цьому знання здобувачами вищої освіти відповідної дисципліни державною мовою. Перелік іноземних мов, якими здійснюється викладання навчальних дисциплін, визначається вищим навчальним закладом.

Для з'ясування ставлення аспірантів до професійної мови як складової комунікаційної компетентності було поставлено питання щодо того, який аспект професійної мови найбільш є дієвим у професійній діяльності юриста: лексичний, морфологічний чи синтаксичний.

Відповіді розподілись так, як наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл відповідей аспірантів щодо пріоритетності дієвості деяких аспектів професійної мови у діяльності юриста

Мовні аспекти	За статтю		За віком					Рік закінчення			
	Чоловіки	Жінки	21	22	23	24	25	2011	2012	2013	2014
Лексичний	18	12	2	19	6	2	1	1	1	1	27
Морфологічний	-	1	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Синтаксичний	3	2	1	3	1	-	-	-	-	1	4
Усі аспекти	1	1	-	1	1	-	-	-	-	1	1
Разом	22	16	3	23	8	3	1	1	1	4	32

Як видно з табл. 2, серед опитаних як чоловіки, так і жінки найбільшу перевагу віддали лексичному аспекту мови. Окремі респонденти назвали всі запропоновані мовні аспекти найбільш дієвими.

Спостерігається необхідність поглиблення знань щодо особливостей уживання кожного з мовних аспектів у професійному спілкуванні майбутніх спеціалістів.

Аналіз особливостей усного та писемного мовлення засвідчує наявність низки помилок, які здебільшого стосуються лексичного рівня. Це пояснюється недостатнім рівнем словникового запасу, браком глибинних знань саме української мови, недостатнім рівнем сформованості лексичних і мовленнєвих умінь та навичок.

З-поміж лексичних помилок можна назвати такі: калькування, неправильне використання міжмовних омонімів, паронімів, смислова неточність, невправне слововживання, надуживання плеоназмами, порушення лексичної сполучуваності слів тощо.

Найчастотнішими є такі лексичні помилки: *наступні положення*, *багаточисленні випадки*, *включення до списку*, *так як*, *оскільки*, *учбовий план*, *протиріччю*, *відношення до роботи*, *тим не менше*, *в якості свідка*, *згідно статті*, *до тих пір*, *в протилежному випадку*, *я рахую* (у знач. *я вважаю*), *заключити контракт*, *здавати сесію*, *куди важче*, не розмежування *в результаті* і *внаслідок* тощо. Наведені помилки, і не лише ці, можна уникнути, варто лише бути вимогливішим до власного мовлення, постійно вдосконалювати знання з мови та підносити мовленнєву культуру. У цьому надзвичайно велику роль відіграють довідкові видання, навчальні посібники О. Д. Пономарева [6], С.І. Головащук [5], М.Й. Волощак [3], Д.Г. Гринчишин, О.А. Сербенської, А.О. Капелюшного, З.М. Терлака [4] та ін., словники різних типів і призначення, передусім це ті, у яких подається розгорнута семантична, стилістична й граматична характеристика вміщеної лексики й фразеології, наводяться численні приклади слововживання й словосполучення тощо.

Тільки незначна кількість опитуваних, здебільшого аспірантки та особи віком 22 роки, а також випускники минулого та поточного років, акцентували увагу на синтаксичному аспекті. Майже повністю відкинута морфологічний аспект.

А втім, суттєвий інтерес викликали пояснення щодо важливості тих чи інших аспектів мовленнєвого регулювання у професійній діяльності юриста. Було відзначено, що лексичний аспект дає змогу в повному обсязі реалізувати свої знання та навички, оскільки ступінь володіння засобами мовної комунікації є ідентифікатором професійної підготовки будь-якого спеціаліста. Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні передбачає, що основним її завданням є підготовка висококваліфікованих фахівців у галузі права, які працюють для утвердження в суспільстві верховенства права та розвитку правової свідомості й правової культури громадян, яка вимагає якісної професійної мовної підготовки. Такий підхід свідчить про обізнаність респондента про склад і структуру компетентностей під час здобуття вищої освіти. До того ж респонденти відзначили, що вимоги 8 рівня є більш лаконічними, оскільки його здобуття передбачає 7 рівень, який, на їхню думку, є більш універсальним і слугує основою 8 рівня.

Аспіранти відзначили, що саме комунікаційні компетентності можуть бути досягнуті через спілкування в діалоговому режимі із широкою науковою спільнотою саме іноземною мовою.

Респонденти відзначили, що на 7 рівні, який відповідає підготовці магістрів, підходи до компетентностей є більш конкретними та обґрунтованими, що свідчить про можливість перевірки якісного ступеня їхнього досягнення. При цьому не заперечується, що в Національній рамці кваліфікацій є певні вимоги до комунікацій, які дають змогу в повному обсязі реалізувати мету підготовки і докторів філософії, яка повинна бути різноплановою. Підкреслено, що необхідно більш вимогливо ставитися до наукової діяльності, брати участь у конференціях, посилювати практичну підготовку. Якщо майбутні доктори філософії з права будуть повністю відповідати хоча б тим вимогам, які встановлені, то це буде суттєвим досягненням у підготовці фахівців. Іншою думкою є те, що до підготовки докторів філософії потрібно висувати більший перелік вимог, які формують професійні компетентності.

Статус доктора філософії вимагає дещо ширшого переліку знань, і умінь, і рівня комунікацій, ніж здатність спілкування в діалоговому режимі з науковою спільнотою, як відзначено в Національній рамці кваліфікацій. Вважається, що на основі вимог, які висувуються до 7 рівня щодо вимог до комунікації Національної рамки кваліфікацій стосовно докторів філософії, треба добудувати компетентнісні вимоги до 8 рівня. Чинний перелік не є вичерпним, є досить стилістичним і не дає змоги повною мірою визначити особливості кваліфікації фахівців рівня докторів філософії, тому що є необхідним використання іноземних мов для можливості спілкування з науковою спільнотою світового рівня. З'являється можливість постійної зміни та доповнення вимог згідно з розвитком сучасної науки та вимог суспільства. Все потребує вдосконалення. Кожен з рівнів необхідно вдосконалювати й додавати до них нові вимоги, а саме: вивчення декількох іноземних мов, збільшити кількість годин на вивчення профільного предмета, надавати можливість посилювати практичну підготовку. За новим Законом України «Про вищу освіту» відповідно до ст. 5 підготовку кандидатів наук прирівнюється до підготовки докторів філософії, які стосовно рівнів та ступенів вищої освіти відповідають не тільки науковому, а *освітньо-науковому (третьому) рівню*, тобто посилюється освітня складова підготовки.

Низка критеріїв до комунікацій Національної рамки кваліфікації залишилися поза встановлених рамок. Враховано, що для спілкування та комунікацій із широкою науковою спільнотою є дуже важливим інструментом вирішення сучасних питань доктрини права певної галузі, що може бути метою дослідження науковців-правників.

Висновки. Перехід на компетентнісний підхід є відмінною якістю ухваленого нового Закону України «Про вищу освіту». Забезпечення компетентнісного підходу є ознакою інноваційної освіти. У цьому процесі суттєву роль відіграють *комунікаційні* вимоги до формування компетентностей за Національною рамкою кваліфікацій. Проведене опитування показало, що аспіранти надають перевагу таким компетентностям, як знання та уміння, певною мірою звертають увагу на комунікаційний аспект.

Щодо вичерпності вимог до комунікації Національної рамки кваліфікацій стосовно підготовки докторів філософії: 60,6% аспірантів відповіли, що не вважають вичерпними і надали свої коментарі, які показали, що недостатньо врахований мовний аспект підготовки та мовленнєве регулювання вищої освіти, де вони найбільшу перевагу віддали лексичному мовному аспекту.

Загалом відзначено, що кожен з рівнів кваліфікації необхідно удосконалювати й додавати до них нові компетентнісні вимоги, що може стати предметом подальшого дослідження.

Література:

1. Андрощук А. Г. Фахова комунікативна компетентність як необхідна умова професійної освіти / А. Г. Андрощук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологічна»: зб. наук. праць / уклад.: І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька. – Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. – Вип. 42. – С. 252–254.
2. Внукова Н. М. Аспекти гуманітарної освіти в Національній рамці кваліфікацій / Н. М. Внукова, В. М. Пивоваров // Гуманітарна політика як фактор сталого громадського розвитку: матеріали круглого столу 10 липня 2012 року. – Х.: Видавництво НУА, 2012. – С. 25–30.
3. Волощак М. Й. Неправильно-правильно / М. Й. Волощак // Довідник з українського слововживання: за матеріалами ЗМІ. – К.: Просвіта, 2000. – 128 с.
4. Гринчишин Д. Г. Словник-довідник з культури української мови / Д. Г. Гринчишин, А. О. Капелюшний, О. А. Сербенська, З. М. Терлак. – К.: Знання, 2006. – 367 с.
5. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання / С. І. Головащук. – К.: Наук. думка, 2004. – 448 с.
6. Пономарів О. Д. Культура слова: мовностилістичні поради: Навч. посібн. / О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1999. – 240 с.
7. Про вищу освіту: Закон України // Голос України. – 2014. – 06 серпня.
8. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова КМУ № 1341 від 23.11.2011 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.
9. Про ратифікацію Угоди з ЄС.: Закон України № 1678–VII від 16.09.2014 // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.
10. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.